

KİTLE KÜLTÜRÜ VE SİRK KÜLTÜRÜ

Filiz Aydoğan *

ÖZET

Yunan uygarlığının gelişmesinde en önemli etken, üretim işlerinin köleler ve zanaatkarlar tarafından yapılması nedeniyle özgür vatandaşların sanat, politika ve felsefeyle uğraşmalarının sağlanmış olmasıdır. Eski Yunan'da özgür vatandaşların serbest zamanlarındaki en önemli etkinliği olan siyasete katılım, modern dönemde tıpkı serbest zamanlar gibi herkesin etkinliğidir. Ama modern birey, bir zamanlar sahip olduğu politikanın öznesi olma durumundan gittikçe uzaklaşmaktadır.

Bazı yazarlara göre, tarihteki en yıkıcı kurumlar Roma İmparatorluğu dönemindeki sirkler ve Nazizmdir. Yüzyıllar önce, Roma İmparatorluğu insanları politikadan uzak tutmak için Ekmek ve Sirk formülünü kullanmıştı. Bu formül modern dönemde kitle iletişim araçları yoluyla sürüyor.

İşte bu nedenle, bu çalışmada öncelikle sirk ve sirk kültürü konusu ele alınıyor. Daha sonra sirk kültürüyle paralellikler taşıyan kitle kültürü kavramı tartışılıyor. Bunun yanında, Türk medyasındaki Ateş Hattı adlı tartışma programı Sirk kültürü açısından inceleniyor. Bir tartışma programının seçilmesinin nedeni, bu tür programların halkın politikaya katılımını desteklemesi ve medyadaki ciddi programların başında gelmesi nedeniyle.

Anahtar Sözcükler: Kitle iletişim araçları, kitle kültürü, serbest zaman, sirk kültürü, tartışma programları.

CIRCUS CULTURE AND MASS CULTURE

ABSTRACT

The major factor of the Greek civilization flourishing, mainly was, the free citizens devoting themselves to arts, politics and philosophy while slaves and artisans has been involved in production of necessaries. Participation to political life, the most important activity for this free citizens in Ancient age, is the everybody's activity like leisure time in modern times. But modern individual is gradually getting far from being the subject of political life once he has had.

According to some writers two most quantitatively destructive institutions of history are Circus and Nazizm. Long ago, in order to keep people away from political life the Roman Empire used Bread and Circuses. In modern times, the circus goes on with the mass media.

For that reason, this study primarily examines the circus and the circus culture. Then it discusses the mass culture which is very parallel to circus culture. Besides, it analyzes one of the discussion programs in Turkish media, with name of Front Line regarding circus culture. Since the discussion programs supports the people's participation to the political life and they are the most serious programs among the TV programs, this study observe the discussion programs.

Keywords: circus culture, discussion programs, leisure, mass culture, media.

GİRİŞ

Yunan uygarlığının gelişmesinde en önemli etken, üretim işlerinin köleler ve zanaatkarlar tarafından yapılması nedeniyle özgür vatandaşların sanat, politika ve felsefeyle uğraşmalarının sağlanmış olmasıdır. Toplumdaki eşitsizliğin olağan sayılması, beden işlerinin ve ticaretin hor görülmesine, yöneticilerin, savaşçıların ve soyluların yarattıklarının ve yaptıklarının önemli bulunmasına neden olmuştur. Antik Çağ boyunca, köleler üretim araçlarını kullanarak ya da üretim araçlarının yerine geçerek özgür vatandaşlara serbest zaman yaratmışlar, böylelikle vatandaşlar da bu zamanlarını doğrudan siyasete katılarak geçirebilmişlerdir. Eski Yunan'da özgür vatandaşların serbest zamanlarındaki en önemli etkinliği olan siyasete katılım, modern dönemde tıpkı serbest zamanlar gibi herkesin etkinliğidir. Ama modern

birey, bir zamanlar sahip olduğu politikanın öznesi olma durumundan gittikçe uzaklaşmaktadır.

İşte bu yazıda, öncelikle bireyi politikadan uzaklaştıran etkinliklerin ilki olduğu varsayılan sirk ve sirk kültürü konusu ele alınacaktır. Daha sonra modern bireyin sahip olduğu serbest zamanlarının büyük bir bölümünü kapsayan ve sirk kültürünün özelliklerini yansıttığını düşündüğümüz medya ve kitle kültürü tartışılacaktır. Son olarak, Türk medyasında sirk kültürüyle benzerlikler taşıyan Ateş Hattı adlı tartışma programı incelenecektir. Örnek olarak, bir tartışma programını ele almamızın nedeni, bu programların tıpkı Antikçağ'da siyaset ve kamusal olayların tartışıldığı agoranın (1) ya da eski Roma'da cumhuriyet döneminin forumunun (2) taşıdığı niteliklere sahip olduğunu ileri sürmesidir. Ayrıca, gene bu tür programların halkın politikaya katılımını destek-

* Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

leyen, siyaset konusunda halkı bilgilendiren ve medyadaki ciddi programların en başında gelmesi nedeniyedir.

SİRK KÜLTÜRÜ

Üretimde son 150 yılda gerçekleştirilen değişikliklere koşut olarak çalışanların çalışma saatleri azalırken, yaşam düzeylerinde, gereksinimlerinde ve serbest zamanlarında artış sağlanmıştır. Çalışma saatlerinin azalmasıyla ortaya çıkan serbest zaman, çalışan insanların gittikçe artan gereksinimleri ve yetileriyle bir araya gelince kitle serbest zamanı denen modern görüngenü ortaya çıkmıştır. Kitleleştirilmiş serbest zaman, serbest zaman etkinliklerinin metalaşmasıyla, serbest zaman kullanımının çok geniş bir sanayi tarafından hazırlanarak kitlelere sunulmasıyla, giderek daha çok sayıda insanın serbest zamanlarında aynı ya da benzer, kitlesel olarak üretilmiş ürün ve hizmetleri tüketmesiyle ortaya çıkmış bir terimdir. Bu açıdan bakıldığında, günümüzdeki serbest zaman etkinlikleri standartlaşan, birbirine benzeyen, birbirlerinin yerine geçebilecek etkinlikler haline gelmiştir. Öte yandan, modern dönemle birlikte çok büyük bir sanayi haline gelen serbest zaman seçenekleri, metalaşmış ve homojenleşmiştir. Metalaşma, hem emeğin kapitalist tarafından satın alınarak bir üretim aracına dönüştürülmesine, hem de malların, hizmetlerin ve deneyimlerin paketlenerek tüketiciye birer nesne olarak satılması sürecine gönderme yapar. Serbest zaman ve kültür, bu metalaşma süreci tarafından şekillendirilir. Örneğin, sporun gelişmesi, oyun oynamaktan, oyunu para ödeyerek izlemeye ve sonunda yalnızca izleyici olma yolundaki değişimin sonucudur. Profesyonel oyuncular para alarak oynarken, izleyici oyunu para ödeyerek izler. Yıllık ödeme yoluyla evin konforlu havası içine kadar gelen uydu yayıncılığı, bu sürecin daha ileri bir aşamasını temsil eder. Homojenleşme, deneyim çeşitliliğinin tek biçimciliğe dönüştürülmesidir. Örneğin, günümüzde yaygınlaşan paket tatiller XIX. yüzyılda İngiliz firması Thomas Cook ile başlamış ve bu tarihten itibaren yabancı ülkelere yapılacak geziler belli bir biçime sokulmuş, turist deneyimi rutinleşmiş, mekanikleşmiştir (Rojeck 1995: 4). Böylelikle, günümüzde, giderek daha çok sayıda insan, serbest zamanlarında aynı şeyleri yapmaya, aynı şeyleri yapmaktan hoşlanmaya, böylelikle birbirlerine benzemeye başlamıştır. Bu nedenle, tıpkı Roma'da halkın eğlenmek üzere stadyumda toplanması gibi günümüzde de insanlar televizyonun başında toplanmaktadır.

Pek çok yazar, modern insanın yaşadığı kitleselleştirilmiş serbest zamanın kökeninin Roma İmparatorluğu dönemine kadar geri gittiğini belirtmektedir. Örneğin, Sabastian de Grazia, günümüzde kitlelere yönelik eğlence yoluyla yaşanan sözde serbest zamanın Roma'da yaşananlara paralel olduğunu belirtiyor ve ekliyor: "Sirk tıpkı televizyon gibi günün her saatinde devam ediyor. Biz, modern dünyanın Romalılarıyız" (de Grazia 1964:330).

Roma'da cumhuriyetin çöküntüye uğramasıyla kurulan imparatorluk, siyasal ve kültürel bozulmaya neden olmuştur. Cumhuriyetin imparator diktatörlüğüne dönüşmesiyle birlikte demokrasi kendinin tersine dönüşmüştür. Tıpkı, aydınlanmanın getirdiği demokrasi ve eşitlik anlayışının, yerini modern dönemde kitle toplumuna bırakması gibi, Ekmek ve Sirk de demokrasinin tam karşısına dönüşmesinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ekmek ve Sirk formülü, Roma imparatorluğu döneminde, çalışmayan kitlelerin anarşiye kaymamaları için devlet tarafından beslenmelerini, barındırılıp, eğlendirilmelerini sağlamak üzere uygulanmaktaydı. Bu formüle göre, asayişli sağlamanın yollarından biri, kentte yaşayan herkese yıllık olarak belli miktarda mısır unu ve zeytinyağı vermektir. Sirk oyunları da, toplum düzeninin korunması açısından ekmek kadar gereklidir. Bu dönemde halkın en çok hoşuna giden etkinlik, imparatorların düzenlediği araba yarışları, hayvan yarışları ve gladyatörlerin dövüşlerini içine alan sirk oyunlarıdır. Yılın 66 gününü kapsayan bu oyunlar, 4. yüzyılda yılda 175 güne çıkmıştı. Antik Çağ'daki oyunlar kamunun katılımını içerirken, Romalıların oyunları modern dönemin sıradan TV izleyicisinin durumunda olduğu gibi yalnızca "izleme"ye dayalıydı.

De Grazia gibi Patrick Brantlinger da Bread and Circuses adlı kitabında, teknolojik ve bilimsel gelişmenin yarattığı modern toplumda, medya ve genel olarak kültür sanayiinin de eski Roma imparatorluğunun halkı uyuşturmak için kullandığı ekmek ve sirk formülünü kullandıklarını belirtmektedir. Roma'da da, tıpkı Nazizm'de olduğu gibi kitle cinayetlerinin kurumsallaştırılmasında nüfusun çok büyük bir bölümü yöneticilerle işbirliği içindedir; buradaki oyunlarda da kitle cinayetleri, kitle eğlencesi olarak düzenlenmektedir. Gladyatör dövüşleri kitlelerin politikadan uzaklaştırılmasının ve kamu ruhunun hastalıklılığının işaretidir. Bugün dünya kupasını izleyen izleyicilerin de farkında olmasalar bile yüzlerindeki mimikleri Roma'daki edilgin izleyicilerle

neredeysi aynıdır. Nasıl Roma döneminde de bu oyunlar popülerleştikçe, güzel sanatlara olan merak zayıflamış, bu oyunların oynandığı arenaların ilk kurbanları tiyatrolar olmuşsa, günümüzde de kitle kültürü ürünleri sanatın ve estetiğin önüne geçmiştir. Pek çok izleyicinin edilgin bir biçimde izlediği ama bir kaç kişinin oynadığı bu oyunlar, tiyatroları zamanla vahşi hayvanların sergilendiği ve dövüştürüldüğü yerler haline getirmiştir (Brantlinger 1983: 71-75). Günümüzde de bir yanda kitleselleşmiş insanın herşeyi aynı düzeye indirgeyecek ölçüde "duyarsızlaşması", öte yanda evrensel aydınlanma idealinin teknik bir uzmanlaşmaya indirgenmiş olması, kültüre karşı bir husumetin ortaya çıkmasına, bu durum ise bireyin siyasal ilgilerden gittikçe uzaklaşmasına yol açmıştır.

Roma İmparatorluğu döneminde bu işi yapmak için kullanılan devasa araç gereçlerin ve düzeneğin yerine bugün serbest zamanların büyük bir bölümünü kapsayan, düpedüz eğlence dediğimiz etkinlikler - bulmaca çözmeler, reklamlar, vakit öldüren eğlenceler - almıştır. Potansiyel olarak özgür ve özgün olabileceği söylenen birey ise, yabancılaşmış işçinin benzeri olan robotlaştırılmış kitle insanına dönüştürülmüştür (s.112). Bu durumda, çalışma yerinde birey-yurttaş olarak kendine verilen görevleri yerine getiren birey, ev yaşamında kültür sanayiinin sunduğu fantazyalarla, kendisine reel yaşama katlanabilecek bir kişilik kazandıran yanılmalara yaşamaktadır. Başka deyişle, birey için çalışma yaşamı, bir mutluluk biçimi olmaktan çok, fantazyalarını yaşayabilmek için katlanılması gereken zorunlu bir etkinlik haline gelmiştir. Ev yaşamı, bireyin insanı metalaştıran reel yaşama karşı kendini koruyabileceğine inandırıldığı bir korunak durumuna gelmiştir (Oskay 1982:97). Öyleyse, Max Horkheimer'in de belirttiği gibi, kitle iletişimi, aslında iletişimsizliktir; cemaat yaşamının ve özel yaşamın ortadan kalkmasıdır. Modern toplumda ailenin dağılması, özel yaşamın serbest zamana, serbest zamanı da insanın iç dünyasını ortadan kaldıran parklar, top sahalar, filmler, best-seller'lar ve radyodan alınan rutinleşmiş bir hazzla dönüştürmüştür (Aktaran Brantlinger: 235).

Böylelikle, modern dönemde serbest zaman, düşük düzeyli eğlence programlarıyla değiştirilen politika dışı bir zaman niteliğine bürünmüş, devletin kamusal ilişkilerinin tartışılmadığı bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir. Modern dönemden önceki dönemlerde kamuoyunun egemenlik

alanı olarak görülen kamusal alan, modern dönemde birbiriyle yarışan kurumların ve baskı gruplarının çıkarları arasında karşılıklı ödünler verilmesinden başka bir şeyi ifade etmemektedir. Bu nedenle, Habermas'a göre, modern dönemde birlikte kamusal alanda feodal koşullara bir geri dönüş yaşanmaktadır. Gerçekten de günümüzde büyük örgütler birbirleriyle ve devletle yarışır; kendi yönelimlerine bir ölçüde halkın desteğini sağlamak için halkla ilişkiler stratejilerine başvururlar. Bunun sonucunda, kamuoyu giderek küçülmüş, siyasal yaşamla ilgilenmeyen ve hiçbir eleştirel değer taşıyamayan bir duruma gelmiştir (Davies 1989:113-114). Bu yazıda, Habermas'tan bir adım daha ileri ama tarihsel olarak geri giderek Roma İmparatorluğu dönemine geri dönüldüğü ileri sürülmektedir. Ayrıca günümüzde, kitlelerin siyasetten uzaklaştırılması, medya başlığı altında toplayabileceğimiz kitle iletişim araçları sayesinde çok daha gelişkin yöntemlerle yapılmaktadır. Kitleler için yapılacak tek şey ise "vakit geçirmek", "izlemek", "eğlenmektir".

KİTLE KÜLTÜRÜ VE MEDYA

Gerçekten de günümüzde toplumsal yaşamla ilgili her olayın haberi, kitle iletişim araçlarından alınmaktadır. Modern insan, dünyayı, yaşamı, insanın kendisini bile bu araçların hazırladığı anlamsal içerik yoluyla anlamlandırmaktadır. Kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen iletişim süreci, mesajı gönderen ile alan tarafın başat kültür alanı içinde anlaşabilmesini gerektirmektedir. Bu iletişim sürecinde, mesajı alan kesimler bağımlı konumdadırlar; eşit ya da özgür değildirler. Çünkü gönderilen mesajlar, mesajı hazırlayan kişilerin değerlerine, normlarına göre önceden hazırlanmakta, bu nedenle de toplumdaki egemenlik ilişkilerini taşıyan başat kültüre göre yorumlanmak zorunda kalmaktadır. Bunun nedeni ise, bireyin var olan toplum yaşamına uyumlanma zorunluluğudur. Başka deyişle, kitle iletişiminde toplumsal konuları eşit olan insanlar arasında gerçekleştiren bir iletişimden çok "buyruk verme/güdümlenme"ye ve "buyruk alma/uyumlanma"ya dayalı bir iletişim söz konusudur. Bu tür bir iletişim süreci, alıcının mesaja ya da mesajı gönderene karşı eleştirel bir tutum edinmesini engellemektedir. Alıcı durumundaki bağımlı kesimlerin mesajdan çıkaracağı anlamı, var olan yaşamı biçimlendiren etik, insanların bir bölümünü bağımlı, diğerlerini de egemen konumda olmasını haklılaştıran, bunu doğal sayan etik belirlemektedir. Kısacası, kitle iletişimi, varolan toplumdaki egemenlik ilişkilerinin taşıyıcı-

sı olması nedeniyle toplumsal sistemin etkinliğinden yana bir kültürdür. Bu nedenle, "kısıtlayıcı, gerçekliği mistifiye edici, sınırlı" bir iletişimdir (Oskay 1998: 15-16).

Buna ek olarak, kitle kültürü bir yandan eşitlik ve demokratik hoşgörü yanılmasını beslerken, öte yandan iktidarın birkaç elde toplanmasını, totaliteren koşulları ve etkinlikleri de yaratır. Günümüzde niteliğin nicelikle yer değiştirmesi sonucunda, üreticiler ve dağıtıcılar homojenleştirilmiştir; çoğunluğa ulaşmış olan kitlesel yeniden üretim araçları yaratıcılığı ve orijinalliyi ortadan kaldırmıştır. Kitle kültürü, hiç bir konunun fazla karmaşık olmaması yolundaki tezi sayesinde bayağılığı yüceltmüş, sıradan insanlar, toplumsal karar alma süreçlerinde etkin katılımcılar olmaktan çıkarılarak gerçeklikten kaçan edilgin tüketiciler durumuna getirilmiştir. Çağdaş toplumda, bireyin yaşadığı toplumun dışında kalma korkusu, bireyselliği azaltmış, kişilik kavramı da kitle kültürü ürünlerinin yarattığı özden yoksun starların ve idollerin imgeleriyle karşılanmıştır. İmgelemenin bu ürünler tarafından yönlendirilmesi, gerçekliğin algılanmasını hem sınırlandırmış, hem de standartlaştırmıştır. Bu durum, hem insanın kendisinin düş kurabilme yeteneğini elinden almış, hem de insanın gerçeklikle fantazyaya alanını birbirinden ayırma gücünü azaltmıştır. Kitle kültürü, dikkati maddi yaşamın somut koşullarından başka yönlere çekebilen çok geniş bir alan yaratmıştır. Ama bu alanda, insanlara belli davranış kalıplarının yer aldığı bir propaganda sistemi sunmuştur. Bu sistem, örgütlenmiş, sürekli ve devam eden bir bütündür (Real 1977: 24-25). Hans Magnus Enzensberger'in öne sürdüğü gibi, belki de bu sanayiinin asıl amacı ve ilgisi, ürünü satmak değil, "varolan düzeni" satmak, asıl görevi ise bilincimizi sömürmek için onu eğitmektir. Bu türden bir eğitim, daha doğru bir deyişle "manüpülasyon" sayesinde kitlelerin siyasal ve ekonomik koşulların bilincine varması engellenmekte, kitleler siyasetten uzak tutulmakta ve var olan kurumsallaşmanın meşrulaştırılması sağlanmış olmaktadır (s.27). Enzensberger gibi Richard Sennett de, kitle iletişim araçlarının toplumda olup bitenler üzerine insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek arttırdıklarını ve bu bilgiyi politik eyleme dönüştürmelerini sonsuza dek yasakladığını belirtmektedir (Sennett 1996: 352).

ATEŞ HATTI

Gece 22.45-0.30 arasında yayınlanan bir tartışma programı olan Ateş Hattı'nın oturma düzeni, Ro-

ma'daki stadyumların hemen hemen aynıdır. Karşıt görüşlere sahip konuklar, birbirlerinin yüzlerini görececek biçimde karşılıklı otururlarken, halkı temsil etmek üzere stüdyoya çağrılanlar bu kişilerin etrafına ve arkasına oturtulmaktadır. Kamera yukardan çektiğinde arena görüntüsü çok açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık 2.30 saat yayın süresi olan programın, ilk 1. saatinde genellikle, halk hiç konuşmayıp, dinlerken, 1 saat sonra halkın soru sormasına izin verilmektedir. İncelemek üzere izlediğimiz programda, "Türkiye'de Demokrasi", "Fransa-Ermeni Tasarısı", "Türkiye'nin Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik", "Çocuklara Dayak", "Kadınlara Dayak", "Af Sorunu", "Polis Eylemleri", "İslam'da Kadın", gibi Türkiye'nin haftalık gündemindeki güncel konular yer almıştır. Program sirk kültürünün dayandığı varsayılan ve aşağıda belirtilen temel özellikler açısından irdelenmiştir.

1. Eğlendiricilik

Televizyonda bir tartışma programını ilgi çekici hale getirmenin ya da izlenme oranını arttırmanın en önemli etkeni, katılan kişiler olduğundan, katılacak kişilerin isimleri günler öncesinden tanıtımlarda verilir. Ama maalesef, Ateş Hattı programına çağrılan konuklar, genellikle konuyla ilgileri açısından ikincil, üçüncül önemde kişilerden seçilmektedir. Örneğin, "Türkiye'de Polis Eylemleri"nin ele alındığı programda, hapishanelere silah sokulması 3 konuk tarafından tartışılırken 4. konuk bu konuyu tartışacak kişilerin kendileri olmadığını ve zaten yetkilerinin ve bilgilerinin de buna müsait olmadığını belirtmiş, programa reklam arası verilmiş ve reklamlardan sonra konu değiştirilmiştir. Bundan daha önemlisi, bir konuda daha önce televizyonda tartışmış/"kavga etmiş" olan ya da tartışması/"kavga etmesi" kesin olan kişiler tekrar konuk olarak çağrılmakta, bu durum halka program tanıtımlarında ısrarla hatırlatılmaktadır. Tıpkı gladyatör dövüşlerinden birkaç gün önce evlerin ve yapıların duvarlarına asılan duyurular yoluyla halkın dövüslere çağrılması gibi, günler öncesinden yapılan bu televizyon tanıtımları ise başka bir "dövüşü" hem stüdyodan, hem de evlerinde televizyonlarının başında izlemeleri için modern dönemin bireylerine yapılmaktadır. Örneğin, daha önce, 4 yıl önce televizyonda birbirlerine hakarete varacak derecede kavga eden 2 gazeteci, Ateş Hattı programının "Türkiye'de Demokrasi" adlı bölümüne davet edilmiştir. Ama gazetecilerden biri, programa gelerek "bu horoz dövüşünün içinde olmayacağı"nı, "emir direktifle kapışma-

yacağı" belirterek programdan ayrılmış, ertesi günkü köşesinde medyanın kendisine çeki düzen vermesi gerektiğini yazmıştır. Gerçekten de programa başka isimlerin de telefonla katılıyor olmasına karşın, program tanıtımlarında yalnızca bu ikisinin adı geçmiş ve kıran kırana bir tartışmanın olacağı belirtilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ateş Hattı birbirinden nefret eden iki kişiyi ya da kişileri bir araya getirip halkın önünde "tartıştırmak" daha doğru bir deyişle, kavga ettirmek ya da programa katılan konukların farklı görüşlerinden çıkan tartışmayı halka izlettirmek düşüncesine sahiptir.

Günümüzde televizyon bir eğlence aracı olarak kullanılmakla birlikte haber programları da bu formatı benimseyerek magazinleşti. Bu durumda televizyondaki haber programları bile, izlenebilir olmak pahasına bir tür eğlence, ya da gösteri haline gelmiştir. Bu programlardaki alkış kısmı, izlenen şeyin, herhangi bir show programında olduğu gibi beğenip beğenilmediğini onaylama biçimine dönüşmüştür. Belki de bunun en açık örneği, programın sunucusunun "kendine göre" güzel bir laf ettikten sonra, "nerde benim alkışım" demesidir. Ayrıca her programda çağrılan konuklardan mutlaka bir tanesi eğlence dünyasından seçilmektedir. "Kadınlara Dayak" programında, kocasından dayak yiyerek hastanede kalan ve o dönemde ana haber bültenlerini işgal eden iki kadın sanatçı konuk olmuş, çok önemli bir spor kulübünün teknik direktörü de "Çocuklara Dayak" tartışmasında yer almıştır. Televizyondaki bu gösterinin, eğlencenin "show"un bir başka temel özelliği de kavga ya da şiddettir.

2. Şiddet ve Bayağılığın Yüceltmesi

Ateş Hattı'nda tartışıldığı biçimiyle politika, kişiselleştirilmekte, yapay olarak kurgulanmaktadır. Başka deyişle, politik yaşam fikirlerin çatışması olarak değil, insanların birbiriyle çatışmasına dönüşmektedir. Yukarıda anlatılan gazeteci, buna örnek olarak verilebilir. Ama bu örnekler, her programda çoğalmaktadır. "İslam'da Kadın" adlı programda, İlahiyat Fakültesinin dekanı ve İslamcı yazar arasındaki kavgada, bu ikisi birbirlerine bağırırken, halk ıslıklıyor, alkışlıyor. Bütün bu gürültü içinde, programın sunucusundan programı düzgün yönetmesi isteniyor. Sunucu, "Ateş hattı dediysek, bu nasıl ateş, ateşi düşürün" diyor.

Ayrıca, programlara davet edilen entelektüel konuklara (psikolog, sosyolog, sosyal bilimci vs),

genellikle anlaşılmadıkları söylenmekte, bir tür halkın anlayacağı dilde konuşmadıkları gerekçesiyle aşağılanmaktadır: "Lütfen bizim anlayacağımız dilden konuşun" diyen programın sunucusu (3) tarafından uyarılmaktadırlar. Bunun tersine, programın yapımcısı ve sunucusu "Kadınlara Dayak" konusu tartışılırken programa 3 kere evlenmiş, 33 çocuklu, bir adamı çağırmıştır. Sunucu, bir yandan adamın aksanı ile dalga geçerek, onun taklidini yaparak onunla eğlenirken (onun programa getireceği ratingin farkında olarak) program boyunca ortaya atılan her farklı konuyu bu adama sormaktan çekinmemiştir. Aslında bu kadar yanlış bir örneğin televizyonda rating almak için sevimli gösterilmesinin konu açısından taşıdığı tehlikelilik bir yana cehaletin yüceltilmesinin çok daha dikkat edilmesi gereken bir konu olduğu da akıllardan çıkarılmamalıdır. Ayrıca, bu adam daha sonra pek çok televizyon programına çağırılmış ve televizyonun ünlü yaptığı kişilerden biri haline gelmiştir.

3. İzleyicinin Edilginliği

Tartışma programlarında, halkın da bulunması, programda "temsil edilme", ve "çoğulculuk", "demokratik" toplumun televizyonda da yaratıldığını göstermek amacını taşır. Ateş Hattı programında, izleyici tribünleri konuklardan ayrı tutulmuştur. Böylelikle, oraya çağrılan halk, -genellikle üniversite öğrencilerinden seçilmektedir-gerekse ekranlara çağrılan halk, yalnızca izleyicilik edecek, beğendiğinde alkışlayacak, beğenmediğinde yuh diyecek, kanal değiştirecektir. Ayrıca, diğer tartışma programlarından farklı olarak bu programda, izleyicilerin ellerine, konuşan kişinin fikirlerini, sözlerini beğenmediğinde göstermek üzere kırmızı kart verilmiştir. Buna karşın, programda, izleyici, yalnızca "sorusu olan var mı" sorusu ile hatırlanmakta ve çok büyük bir bölümü olan biteni "seyrederek" programdan ayrılmaktadır.

Bu tür programlarda, tartışmacıların seçimi, tartışmanın nasıl gelişeceği, konuların ele alınış biçimi konusunda fikir verir. "Herhangi bir sorunun önceki tartışmalarında kurulan çerçeveleri, daha sonraki tartışmaların da ana eksenini az çok, kimi durumlarda da tamamen belirler ve bir kez sorunların kamusal tartışma içinde ele alındıkları çerçeveler bu yolla sabitleşince, tartışma kapanır, sloganlaşır, dolayısıyla sorunları alternatif bakış açılarından ele almak bir o kadar zorlaşır". Başka deyişle, tartışma programlarındaki çerçeve, aslında egemen olan söylemler dolay-

mıyla kurulur. Bu nedenle, varolandan farklı seçenekler duyulmaz, ya da susturulur. Varolan seçenekler ise zıtlıklar içinde sunulur. Ateş Hattı bu açıdan benzerlerinden farklı değildir. Bu programda da: Laik/Müslüman, Atatürkçü/yo-baz, yurtsever/hain, kadın dayak yer/yemez gibi zıtlıklar yaratılmakta, izleyiciler de görüşlerini bu sınırlı çerçeveler içinde bildirmektedir (İnal: 69, 71). Üstelik Ateş Hattı programında izleyicilerin görüş bildirmelerini pek tercih edilmemekte, bunun yerine konuklara soru sorulması istenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde, Antik Çağ'ın agorası ya da Cumhuriyet dönemi Roması'nın forumunda halkın biraraya gelerek ve her konuda söz söyleyerek tartıştığı, böylelikle etkin olarak siyasete katıldığı bir ortamdan söz etmek oldukça zordur. Günümüzde, halkın sorunlarıyla ilgili olarak toplumun her kesiminin bir araya geldiği, özgürce fikirlerini tartıştığı en iyi ortamın ise televizyondaki tartışma programları olduğu ileri sürülür. Gerçekten de günümüzde forum ya da agoraya benzer tartışma alanlarının işlevini medya devralmıştır. İncelememizde, bu bakış açısının doğruluğunu, modern dönemde kitleleştirilmiş serbest zamanını kitle kültürü ürünlerini tüketerek geçiren apolitik birey açısından ele aldık. Çalışmanın ilk bölümünde Roma İmparatorluğu dönemindeki Sirk kültürünün günümüzdeki kitle kültürü ile paralellik taşıdığını belirttik. Çalışmanın daha sonraki bölümünde ise bireyi yukarıda belirttiğimiz sirk kültürünün ya da kitle kültürünün niteliklerinden farklı olarak, ya da onu uyuşturmak, edilginleştirmek ya da toplumun başat değerlerini satmak yerine onu daha özgür ve daha eşitlikçi bir yaşama ulaştıracak ilgi ve bilgi kazandırması gerektiği düşünülen tartışma programlarından birini inceledik.

Agora ve forum örneklerinde olduğu gibi, tartışma programlarının amacı da ele alınan konunun mümkün olduğunca değişik taraflarıyla ortaya konulması, değişik görüşlerin farklı çıkar grupları tarafından dile getirilmesi, halkın yorumlarıyla, sorularıyla kendisini ilgilendiren sorunlara etkin bir biçimde katılmasıdır. Bu türden bir demokratik ortamın sağlanıp sağlanmadığı açısından Ateş Hattı programına bakıldığında, programlarda ele alınan sorunların, halktan çok programa çağrılan konuklar tarafından yönlendirildiği, onların bakış açılarının programa egemen olduğu görülmektedir. Roma İmparatorluğu'nun

sirklerinde oturtulduğu gibi bu programda da halk tribünlerde oturtulmaktadır. "Yönetilen kesim", başka deyişle, halk genellikle konuklara soru sormakta, yorum yapmasına izin verilmektedir. Yorum yaptığı ya da sorusunu uzattığı durumda mikrofon elinden alınmakta ya da mikrofonun sesi kısılmaktadır. Ayrıca, yukarıda sözü edilen izleyicilerin ellerine verilen kırmızı kartlar da, gerçekte, izleyicinin sesini kısma, susturmaya ve edilginleştirmeye yönelen bir uygulamadır.

Gene, bu tür tartışma programlarının başlıca amacı, bireyleri yaşamdaki toplumsal, ekonomik, siyasal sorunlardan haberdar etmek ve onların düşüncelerini bu yönde bilinçlendirmek, demokratik bir toplumun oluşumuna katkıda bulunmak olmalıdır. Maalesef, hepimizin bildiği gibi, televizyondaki pek çok eğlence programı, talk showlar zaten televizyonu tam bir Sirk'e dönüştürmüştür. Ama bu türden programların dışında, daha ciddi ve düzeyli programlar olması gereken tartışma programları da daha fazla izleyicinin ya da reklamcının "ilgisini çekmek" uğruna bir tür Sirk'e dönüşmektedir Gerçekten de, tıpkı Roma'da halkı politik yaşamdan uzak tutmak, onların toplumsal yaşamdaki eşitsizlikleri farketmemek, bunların temelinde yatan nedenlerini anlayacak bir bilinç kazanmasını önleyebilmek için halkı ucuz eğlenceye boğan Sirk'lerde olduğu gibi, Ateş Hattı programı da kitlelerin eğlendirilmesinin gerektiğini unutmamaktadır. Hemen her programa, bunu yapmak üzere eğlence dünyasından ünlü bir kişi ya da en az onun kadar kitleleri eğlendirebilecek, izleyiciyi ciddiyyetten uzaklaştıracak, konuyla ilgili komik, ya da tuhaf denebilecek ilgi çekici bir konuk çağrılmaktadır. Bu durum, tartışılan konudan uzaklaşılmasına, konunun kişinin ya da o kişinin öyküsünün programın odak noktası haline gelmesine yol açmaktadır. Yukarıda, daha önce sözü edilen iki gazeteçi, kadınlara dayak konusundaki Doğulu adam, İslam'da kadın programında İslamcı yazar ve dekan örneklerinde görüldüğü gibi, çağrılan kişiler konunun önüne geçmiştir. Ayrıca gene yukarıda detaylı bir biçime dile getirilen iki gazeteci örneğinde, gazeteciler sanki gazeteci değil, iki glad-yatörmüş gibi arenaya/stüdyoya davet edilirken, izleyiciler de daha önce seyrettikleri dövüşün ikinci raundunu izlemeye televizyonlarının başına çağrılmıştır.

Programa genel olarak bakıldığında, şiddetin (genellikle kavga biçiminde, bağırarak tartışma biçiminde vb gibi), kabalığın açıkça sergilenmesi

doğal görülmektedir. Ayrıca, Roma İmparatorluğu döneminde kültüre karşı duyulan düşmanlığın bir başka biçimi, Ateş Hattı programında da göze çarpmaktadır. Programda, konunun uzmanları, entelektüeller (aslında, genellikle entelektüel kesim programa katılmamaktadır.), akademisyenler, halkın anlayacağı dili kullanmadıkları gerekçesiyle küçük düşürülmekte ya da hor görülmektedir. Böylelikle, program sunucusu halka iyi görünmeye çalışmakta, başka deyişle, programda popülist bir yaklaşım sergilemektedir. Gerçekten de uzun zamandır Türk televizyonlarında, ciddi konuların tartışılmasına, mankenlerin, kendini sanatçı olarak tanıtan kim olduğu belirsiz kişilerin, eğitim seviyesi düşük disk jockey ve video jockeylerin çağrılması nedeniyle halkın anlayacağı dil, kültür, zevk seviyesi gittikçe aşağılara düşmektedir. Bu durum, tartışma programlarının ciddiyetini kaybetmesine, eğlence programları gibi bir tür oylanma duygusu içinde izlenip tüketilmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede kolektif kaygıların artması, ekonomik krizler ve sıkıntıların neden olduğu kabuslar karşısında sıradan insan, kabalığı ve bayağılığı temel alan televizyon programlarına yönelmekte ya da bu tür programların sayısı artmaktadır. Belirtmekte yarar var: Ateş hattı programının bir kopyası gene bir başka medya kuruluşunda her pazartesi yayınlanmaktadır.

Bu tür programlarda, bireyleri orada oturarak, halkın da temsil edildiğini düşündürerek demokratik bir ortam yaratılmış gibi görünse de, aslında bu durum bir gereği yerine getirmenin sonucudur. Programın televizyon karşısındaki izleyicileri genellikle Roma'da olduğu gibi, özellikle siyasal yaşama katılımdan, ve toplumsal yaşamın pek çok nimetinden mahrum kalan alt sınıflardır. Bu kesimin bu programa yönelme nedeni, günlük yaşamın hırçın, hoyrat, bayağı dilini ve üslubunu burada bulması olabilir. Ya da belki, varolandan daha eşit, daha özgür, daha mutlu bir dünyanın düşlerini görmenin gittikçe güçleştiği bir toplumsal yaşamda, bu kitleler Ateş Hattı adıyla yayınlanan bu modern medyanın sirkindeki işlevlerini yerine getirmek için "izlemektedirler" ya da orada bulundurulmaktadırlar.

Gerçekten de, modern dönemde toplumsal sistem gitgide rasyonelleşirken, modern toplumun insanları yaşamın işleyişini kavrayamayan, hatta politikayla ilgilenecekleri tek zamanları olan serbest zamanlarını da bundan kaçmak için kulla-

nan "mutlu eblehlere" dönüşmektedirler. Fransız devrimi sırasında içinde bulunduğu koşulların bilincinde olan aydınlanmış, bireyleşmiş halk, Fransa'da krala karşı çıkarak Paris sokaklarında bugünkü Eysel Kulesi'nin bulunduğu yerle Emeekli Askerler yurdu arasındaki beş tepeyi, birbirlerini rahatça görebilmek amacıyla dümdüz ettiler; böylece dolaysız siyaset yapabilme olanlığına kavuştular. Bugünse çekildiği evinde yalnızca kendinden oluşan bir dünyaya kapanan, hiçbir yere gitmesine gerek kalmadan tüm dünyayı televizyondan "izleyen", ama bu dünyaya anlam veremeyen, bu anlamsızlık karşısında gittikçe küçülen kitle toplumu insanı durumuna gelmiştir. Yaşamdaki olguları bir sürecin bütünlüğü içinde görmekten uzaklaşan, alıkonulan insanın siyasal yaşama katılmadaki gönülsüzlüğü de buradan kaynaklanmaktadır. Bugün varolan şekliyle kitle kültürü ve bu kültürün topluma yaydığı "değerler" ne yazık ki Roma İmparatorluğu dönemindeki Sirk'in kendinde topladığı değerlere, değersizliklere benzemektedir. Yaşadıklarımız, özellikle Ateş Hattı programı ve buna benzer programlar bakımından Roma'da yaşananların bir uzantısı gibidir. Ama insanoğlu, varolan sistemin içinde yaşarken, yaşadığı verili sistemlerden daha iyisini isteyecek bir yaşamın düşlerini görebilmiştir. Bütün bunların suçlusu olarak medyayı, teknolojiyi suçlayan olumsuz bir bakış açısının da yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bunun yerine, teknolojiyi var olan toplumsal sistemin etkinliğini arttırmak yerine, insanın özgürleşmesi ya da demokratik bir topluma doğru evrimlenmesi için gereken bilinci kazandırması için de kullanılabilceği fikrini hatırlamanın, hatırlatmanın daha yararlı olacağını düşünüyorum.

DİPNOTLAR

- (1) İ.Ö. 5. yüzyılda Yunanlıların dinsel, siyasal, hukuki, toplumsal ve ticari etkinlikleri tartışmak için toplandıkları alan.
- (2) Eski Roma'da halkın toplanması için yapılmış olan, kamu yapılarıyla çevrili olan forum, İmparatorluk döneminde dinsel ve dindışı gösterilere hizmet etmeye başlamış, gladyatör dövüşleri için kullanılan forumların üzerine izleyiciler için galeriler ve dükkanlar yer almıştır.
- (3) Ateş Hattı programının yayımlandığı kanalın anahaber bülteninin anchormani de olan yönetici, çağrılan konukların ortasında ayakta durmaktadır. Bu haber saatinde sunulan haberlerin seçimi, sunuluş biçimi, söylemi oldukça basit ya da en sıradan insanın bile anlayabileceği bir üs-

lup taşımaktadır. Ayrıca, haber bülteni genellikle, kolsuz kadınlardan, büyücü hocalardan, rekor denemeleri yapanlardan ya da cinayet, şiddet içeren olaylardan oluşmaktadır. Bu olayların haber bültenindeki süresi, gündemdeki politik olayların toplam süresinden çok daha fazladır. Durum böyle olduğundan bu haber bülteninin daha çok bir magazin programına benzediğini söylemek de çok zor değildir!

KAYNAKLAR

Aydoğan F (2000) Medya ve Serbest Zaman, Om Yayınları, İstanbul.
Brantlinger P (1983) Bread and Circuses, Cornell University Press, USA.
Davies M (1989) Another Way of Being: Leisure and the possibility of Privacy, T Winniffrith and C Barrett (eds), The Philosophy of Leisure, Mc Millian Press, London, pp. 104-128.
De Grazia, S (1964) Of Time, Work and Leisure, Doubleday Anchor Books, New York.

Horkheimer M ve Adorno, TW (1996) Aydınlanmanın Diyalektiği, Oğuz Özügül (çev), Kambalçı Yayınları, İstanbul.

Horowitz, IL (ed) (1963) Power, Politics and People. The Collected Essays of C. Wright Mills, Oxford University Press, New York.

İnal A (1995) Bir İzleyici Gözüyle Siyaset Meydanı, Birikim, 68-69, Aralık 1994/Ocak 1995, ss. 65-75.

Oskay Ü (1982) XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.

Oskay, Ü (1998) Kitapsız Toplumun Televizyonu, Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Real MR (1977) Mass Mediated Culture, Prentice Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Rojeck C (1995) Decentring Leisure, Rethinking Leisure Theory, Sage Publications, London.

Sennett R (1996) Kamusal İnsanın Çöküşü, Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (çev), Ayrıntı Yayınları, İstanbul. ■